

A mellérendelő szószerkezetek a középmagyar korban

Előadásomban a középmagyar mellérendelő szószerkezeteket és a hozzájuk kapcsolódó problémákat, valamint az ómagyar kor óta történt változásokat kívánom bemutatni. A vizsgálat az MTA Nyelvtudományi Intézetében futó középmagyar mondattani kutatási projekt részét képezi. A hatszázezer karakterből álló ún. törzsanyag egyfajta reprezentatív korpusz: a 16., 17. és 18. századból egyaránt és egyenlő arányban tartalmaz lírai verseket, verses epikai műveket, drámákat, jogi szövegeket, leveleket, elbeszélő prózát, vallásos prózát, világi prózát, és bibliafordításokat. A könyvfejezet ötször ekkora anyag ismeretén alapuló következtetéseket foglal majd össze. Az elsődleges grammatikai szempontok mellett pragmatikai szempontokat is figyelembe véve megállapíthatók bizonyos összefüggések a szöveg- és viszonytípusok, valamint a kifejezőeszközök fajtái és előfordulásuk arányai között.

A középmagyar adatok értékelése során az elsődleges probléma a szószerkezetek elkülönítése a tagmondatoktól; különösen párhuzamos szerkesztés esetén nehéz eldönteni, hogy ellipsziszről van-e szó, vagy összetett szószerkezetekről. Erre a problémára a különféle elméleti keretben íródott könyvek különböző megközelítésben eltérő szempontokat kínálnak. Ilyen a mai magyar nyelv leíró grammatikája, a strukturális magyar mondattan kézikönyve, stb. A mondatrészek közül az állítmányok esetében a legnehezebb a tisztán látás. A leíró mondattan a grammatikai jegyek mellett szemantikai, bővíthetőségi szempontokat, a közös és külön bővítmények meglétét, arányát, a szórendet, stb. ajánlja támpontoknak. A strukturális magyar mondattan mellérendelésről szóló fejezete a mellérendelő szószerkezetek tagjainak szintaktikai azonosságából indul ki, egyetlen összetevőnek tartja őket a mondatban, és a kötőszó pozícióját tartja relevánsnak. A mondatok mellérendelésének vizsgálata során az ellipszist a fókuszos tagmondatok szerkezetének viszonylatában szemléli, valamint a tagmondatok szomszédosságát és az ellipszist határoló összetevőket nézi. Az ellipszis rekonstruálhatósága, a fókuszatlan mondatok mellérendelése, és a kötőszóhasználat szintaktikai feltételei a további szempontok a leírásban, amely a nyelvtipológiai jegyek összegzésével zárul. A mai magyarra kidolgozott különféle elemzési szempontok azonban a középmagyar adatok tanulsága szerint nem minden esetben alkalmazhatók sikerrel, más eredményre vezetnek. Ez abban is megmutatkozik, hogy például a maitól eltérőek voltak a tagadás formái.

Továbbá bemutatom, hogy miben áll az ómagyar korról összevetve a középmagyar korban zajló nyelvi változás. Ezt mind az öt mellérendelő viszonyon megkísérlem. Vizsgálom azt is, hogy a latin nyelvi hatás visszaszorulásával végbementek-e szószerkezeti változások a fennmaradt nyelvi anyag tanúsága alapján, illetőleg kimutatható-e más idegen nyelvi hatás.